Study Circle Career Development Institute

महिला व बालविकास आयुक्तालय, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभागातील क्रीडा व युवक सेवा संचालनालय, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय विभागातील समाजकल्याण आयुक्तालय – अंतर्गत विविध अधिकाऱ्यांच्या भरतीसाठी घेण्यात येणाऱ्या चाळणी परीक्षेसाठी उपयुक्त अशा मागील परीक्षातील प्रश्नसंग्रहांचे संकलन

सरळ सेवा भरती परीक्षा तयारी व मार्गदर्शन

(२६) संशोधन अभियोग्यता

सरळ सेवा भरती परीक्षा तयारी व मार्गदर्शन

महिला व बालविकास आयुक्तालय, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभागातील क्रीडा व युवक सेवा संचालनालय, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय विभागातील समाजकल्याण आयुक्तालय – अंतर्गत विविध अधिकाऱ्यांच्या भरतीसाठी घेण्यात येणाऱ्या चाळणी परीक्षेसाठी उपयुक्त अशा मागील परीक्षातील प्रश्नसंग्रहांचे संकलन

* सूचना : खालील परीक्षामध्ये विचारल्या गेलेल्या प्रश्नांची सुधारित अभ्यासक्रमातील घटक आणि उपघटकनिहाय परीक्षाभिमुख मांडणी केलेली आहे –

महिला बालविकास आयुक्तालय अधिकारी परीक्षा (२००२–१८)

१) निरीक्षक प्रमाणित शाळा व संस्था, सुधार प्रशासन शाखा परीक्षा, ६ जानेवारी, २००२
२) महिला व बालकल्याण अधिकारी सरळसेवा परीक्षा, २९ फेब्रुवारी २००४
३) निरीक्षक प्रमाणित शाळा व संस्था, सुधार प्रशासन शाखा परीक्षा, २० जून २००४
४) महिला व बालकल्याण अधिकारी सरळसेवा परीक्षा, १८ जुलै २०१०
५) निरीक्षक प्रमाणित शाळा व संस्था, सुधार प्रशासन शाखा परीक्षा, ३ ऑक्टोबर २०१०
६) महिला व बालकल्याण अधिकारी सरळसेवा परीक्षा, ७ ऑक्टोबर २०१२
७) महिला व बालकल्याण अधिकारी सरळसेवा परीक्षा, २४ जानेवारी २०१६
८) महिला व बालकल्याण अधिकारी सरळसेवा परीक्षा, २३ डिसेंबर २०१८

समाजकल्याण अधिकारी परीक्षा (१९९७–२०१३)

१) समाजकल्याण अधिकारी चाळणी परीक्षा, २ फेब्रुवारी १९९७
२) विशेष जिल्हा समाजकल्याण अधिकारी चाळणी परीक्षा, ६ ऑगस्ट २००६
३) समाजकल्याण अधिकारी सरळ सेवा भरती परीक्षा, ७ जून २००९
४) गृहप्रमुख, शासकीय मागासवर्गीय वसतिगृह सरळ सेवा भरती परीक्षा, ७ ऑक्टोबर २०१०
५) समाजकल्याण अधिकारी सरळ सेवा भरती परीक्षा, २० जानेवारी २०१३
६) विशेष जिल्हा समाजकल्याण अधिकारी व तत्सम पद, ९ जून २०१३

सहायक आयुक्त/प्रकल्प अधिकारी परीक्षा (२००१–१५)

१) सहायक आयुक्त/प्रकल्प अधिकारी/ सहायक प्रकल्प अधिकारी परीक्षा डिसेंबर, २००१
२) सहायक प्रकल्प अधिकारी चाळणी परीक्षा, १७ जानेवारी २०१०
३) सहायक आयुक्त/प्रकल्प अधिकारी/ सहायक प्रकल्प अधिकारी परीक्षा ३ ऑक्टोबर २०१५

शालेय शिक्षण व क्रीडा अधिकारी/अधीक्षक परीक्षा (२०००–१७)

१) तालुका क्रीडा अधिकारी परीक्षा, ६ ऑगस्ट २०००
२) शालेय अधीक्षक, सामान्य प्रशासन चाळणी परीक्षा, १३ ऑक्टोबर २००२
३) शिक्षण अधिकारी १८ जानेवारी, २००४
४) जिल्हा उपशिक्षण अधिकारी चाळणी परीक्षा, ८ फेब्रुवारी २००९
५) जिल्हा उपशिक्षण अधिकारी चाळणी परीक्षा, १७ जुलै २०११
६) शालेय अधीक्षक, सामान्य प्रशासन चाळणी परीक्षा, १३ ऑक्टोबर २०१३

७) जिल्हा उपशिक्षण अधिकारी चाळणी परीक्षा, ३१ मार्च २०१४
८) उपशिक्षण अधिकारी व तत्सम पदे चाळणी परीक्षा, १३ ऑगस्ट २०१७
९) उपशिक्षण अधिकारी व तत्सम पदे चाळणी परीक्षा, १३ ऑगस्ट २०१७

(१) महिला व बालविकास आयुक्तालय मर्यादित विभागीय स्पर्धा परीक्षा

महिला व बालविकास आयुक्तालयातील अधिकारी भरती परीक्षा

१) जिल्हा महिला व बालविकास अधिकारी
२) बालविकास प्रकल्प अधिकारी ग्रामीण (आयसीडीएस आयुक्तालय)
३) अधीक्षक/निरीक्षक प्रमाणित शाळा व संस्था
४) रचना व कार्यपद्धती अधिकारी
५) अधिव्याख्याता
६) सांख्यिकी अधिकारी

पेपर १ : मराठी, इंग्रजी, सामान्यज्ञान, निवडक कायदे व संस्था (१०० प्रश्न, २०० गुण)

(१) मराठी
१) सर्वसामान्य शब्दसंग्रह
२) वाक्यरचना
३) व्याकरण
४) म्हणी व वाक्प्रचार यांचा अर्थ आणि उपयोग
५) उताऱ्यावरील प्रश्नांची उत्तरे

(२) इंग्रजी
6) Common Vocabulary
7) Sentence structure
8) Grammar
9) Use of Idioms and phrases & their meaning
10) Comprehension of passage

(३) सामान्यज्ञान
११) महाराष्ट्राचा इतिहास
१२) महाराष्ट्राचा भूगोल
१३) गणित
१४) बुद्धिमत्ता चाचणी
१५) चालू घडामोडी - जागतिक तसेच भारतातील चालू घडामोडी - राजकीय, औद्योगिक, आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक, भौगोलिक, खगोलशास्त्रीय, सांस्कृतिक, वैज्ञानिक, इत्यादी

(४) शासनाशी संबंधित निवडक कायदे, संस्था, इ.
१६) माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५
१७) महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा (अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जमाती, भटक्या जमाती/विशेष मागास प्रवर्ग व इतर मागास वर्ग यांचेकरिता आरक्षण) अधिनियम, २००१ (महाराष्ट्र लोकसेवा अधिनियम क्र. ८/२००४)
१८) महाराष्ट्र लोकसेवा अधिनियम, २०१५ (सेवा हमी कायदा)
१९) शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या बदल्यांचे विनियमन व शासकीय कार्ये पार पाडताना होणाऱ्या विलंबास प्रतिबंध अधिनियम, २००५

२०) शासनाची विधीविषयक कामकाज चालविण्याची नियमावली, १९८४ (नियम क्रमांक ९२ व १०९)
२१) राज्य महिला आयोग / महिला आर्थिक विकास महामंडळ
२२) मानवी हक्क आयोग
२३) राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोग

पेपर क्रमांक – २ : पदाच्या कर्तव्यासाठी आवश्यक ज्ञान (१०० प्रश्न, २०० गुण)

*** भारताचे संविधान, संसद व विधीमंडळ कामकाज व समित्या /१५**

(१) भारताचे संविधान (सेवाविषयक बाबी व शिक्षणासंबंधित कलमे), संसद व विधीमंडळ कामकाज व विविध समित्या/१५

*** प्रशासकीय कामकाजाचे नियम व आदेश /५०**

(२) महाराष्ट्र नागरी सेवा (सेवेच्या सर्वसाधारण शर्ती) नियम, १९८१ /५
(३) महाराष्ट्र नागरी सेवा (शिस्त व अपील) नियम, १९७९ /५
(४) महाराष्ट्र नागरी सेवा (वर्तणूक) नियम, १९७९ /५
(५) महाराष्ट्र नागरी सेवा (पदग्रहण अवधी, स्वीयेतर सेवा, निलंबन काळातील प्रदाने) नियम, १९८१ /५
(६) महाराष्ट्र नागरी सेवा (रजा) नियम, १९८१ /५
(७) महाराष्ट्र नागरी सेवा (वेतन) नियम, १९८१ /५
(८) महाराष्ट्र नागरी सेवा (निवृत्तिवेतन) नियम, १९८२ /५
(९) महाराष्ट्र नागरी सेवा (अंशराशीकरण) नियम, १९८४ /५
(१०) मुंबई नागरी सेवा (प्रवासभत्ता) नियम, १९५९ /५
(११) विभागीय चौकशी नियम पुस्तिका /५

*** महिला व बालविकास विभाग, एकात्मिक बालविकास सेवा योजना आयुक्तालय**

(१२) महिला व बालविकास विभागाअंतर्गत अंमलबजावणी करण्यात येत असलेले कायदे व योजना/१५
(१३) महाराष्ट्र राज्य बालन्याय (मुलांची काळजी व संरक्षण) नियम, २०१८/५
(१४) एकात्मिक बालविकास सेवा योजना आयुक्तालयाअंतर्गत अंमलबजावणी करण्यात येत असलेल्या योजना /१५

(२) शालेय शिक्षण व क्रीडा विभागातील क्रीडा व युवक सेवा संचालनालय

तालुका क्रीडा अधिकारी परीक्षा

चाळणी परीक्षा प्रश्नपत्रिका (१०० प्रश्न, २०० गुण)

१) राज्य, राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय महत्त्वाच्या चालू घडामोडी
२) भारतीय स्वातंत्र्य लढा व आधुनिक भारताचा इतिहास महाराष्ट्रासह
३) **भारत व महाराष्ट्र** – राज्यशास्त्र व प्रशासन, संविधान, राजकीय प्रणाली, पंचायत राज, माहिती अधिकार कायदा
४) **भारतीय अर्थव्यवस्था व खालील बाबीशी निगडीत मुद्दे –**
   १) नियोजन
   २) संसाधनांचे एकत्रीकरण
   ३) वृद्धी व विकास
   ४) रोजगार
   ५) सर्वसमावेशक वाढ व त्यापासून निर्माण होणारे प्रश्न
५) सामान्य विज्ञान व तंत्रज्ञान
६) महाराष्ट्र, भारत व जगाचा भूगोल महाराष्ट्राच्या भारांशासह

७) **क्रीडा –** आंतरराष्ट्रीय महत्त्वाच्या क्रीडा स्पर्धा, खेळाडूंनी विविध स्पर्धामध्ये नोंदविलेले विक्रम, नामवंत खेळाडूंची आत्मचरित्रे, केंद्र व राज्यशासनाच्या क्रीडाविषयक योजना, केंद्र व राज्यशासनाचे क्रीडाविषयक पुरस्कार, क्रीडाविषयक नियम, क्रीडा स्पर्धामधील विविध्ध बाबी व उद्‌भवणारी परिस्थिती

८) **बुद्धिमत्ता चाचणी –** अंकगणित,बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार, सरासरी, दशांश अपूर्णांक व बुद्‌ध्यांक मापन

(३) सामाजिक न्याय व विशेष सहाय विभागातील

समाजकल्याण आयुक्तालयातील अधिकारी भरती अभ्यासक्रम

१) सहायक आयुक्त, समाजकल्याण व तत्सम, गट–अ

२) समाजकल्याण अधिकारी, गट–ब

३) गृहप्रमुख, गट–ब

चाळणी परीक्षा प्रश्नपत्रिका

(१) समाजकल्याण –

१) **समाजकार्य –** इतिहास व तत्त्वज्ञान, समाजशास्त्र व अर्थशास्त्र

२) **मानवी अभिवृद्धी व व्यक्तिमत्व विकास –** व्यक्तिमत्व व सामाजिकरण

३) **भारतीय सामाजिक समस्या व उपाययोजना –** कारणे, वंचितांच्या (स्त्रिया, मुले, युवक, वयोवृद्ध, दिव्यांग, कुटुंब) समस्या व सामाजिक कायदे

४) **समाजकल्याण प्रशासन –** राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील धोरणे, शासकीय व अशासकीय संघटनांचे कार्यक्रम व सेवा.

५) **सामाजिक सुरक्षा कायदे –** (पीसीआर, पीओए, बालकामगार)

६) **सामाजिक कार्यकर्त्यांची भूमिका** व स्वयंसेवी संस्थांचे योगदान व हस्तक्षेप

(२) सामान्य अध्ययन –

७) इतिहास

८) भूगोल, लोकसमुदाय व पर्यावरण

९) राज्यव्यवस्था, शासन, राजनीती व स्थानिक प्रशासन

१०) अर्थव्यवस्था

११) विज्ञान

१२) चालू घडामोडी

(३) गृहप्रमुख पद –

१३) अध्यापन अभियोग्यता

१४) संशोधन अभियोग्यता

१५) वाचन आकलन, आधारसामग्री अर्थउकल

१६) संप्रेषण, माहिती व संज्ञापन तंत्रज्ञान

१७) उच्च शिक्षण पद्धती

१८) गृहविज्ञान – पोषक आहार, उपचारशास्त्रीय अन्न

१९) प्रशासकीय नियम व सुविधा – वसतिगृहांचे उद्देश, प्रशासकीय जबाबदारी, आर्थिक बाबी, सोयीसुविधा पुरवठा, पर्यवेक्षण, पालकत्त्व, शिस्तपालन

२०) मानसिक, बौद्धिक, व्यक्तिमत्व व कौशल्य विकासातील भूमिका, नवीन उपक्रम

(४) बुद्धिमापन विषयक प्रश्न –

परीक्षाभिमुख तयारीसाठी अभ्यासघटकांचे वर्गीकरण

* सुधारित अभ्यासक्रमातील घटक आणि उपघटकांची मागील २६ परीक्षातील प्रश्नांशी सांगड घातल्यास चाळणी परीक्षेची तयारी करताना त्याचे आपणास पुढील विभाग करता येतात. आपणास जी परीक्षा द्यावयाची आहे त्याशी संबंधित घटक आणि उपघटकांचा परीक्षाभिमुख अभ्यास करणे सोपे जावे या हेतूने सदर वर्गीकरण निश्चितच उपयुक्त आणि मार्गदर्शक ठरू शकते –

१) इतिहास – भारतीय स्वातंत्र्य लढा व आधुनिक भारताचा इतिहास महाराष्ट्रासह
२) भूगोल – महाराष्ट्र, भारत व जगाचा भूगोल महाराष्ट्राच्या भारांशासह
३) राजकीय व्यवस्था – राज्यशास्त्र व प्रशासन, संविधान, राजकीय प्रणाली, पंचायत राज
४) भारतीय अर्थव्यवस्था
५) सामान्य विज्ञान व तंत्रज्ञान
६) राज्य, राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय महत्त्वाच्या चालू घडामोडी
७) लोकसमुदाय व पर्यावरण
८) बुद्धिमत्ता चाचणी व गणित
९) मराठी – सर्वसामान्य शब्दसंग्रह, वाक्यरचना, व्याकरण, म्हणी व वाक्प्रचार, उताऱ्यावरील प्रश्नांची उत्तरे
१०) इंग्रजी – Vocabulary, Sentence structure, Grammar, Idioms and phrases, Comprehension

११) समाजकार्य व सामाजिक कार्यकर्त्यांची भूमिका
१२) मानवी अभिवृद्धी व व्यक्तिमत्त्व विकास – मानव विकास, व्यक्तिमत्त्व व सामाजीकरण
१३) बालकांचा शारीरिक, मानसिक व बौद्धिक विकास
१४) भारतीय सामाजिक समस्या व उपाययोजना
१५) महिला व बालविकास विभागाच्या योजना
१६) एकात्मिक बालविकास आयुक्तालयाच्या योजना
१७) समाजकल्याण प्रशासन – गृहप्रमुखाची प्रशासकीय जबाबदारी, अधिकार व कार्ये
१८) शासनाशी संबंधित निवडक संस्था व आयोग – केंद्रीय व राज्य मानवी हक्क आयोग, राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोग, राज्य महिला आयोग, महिला आर्थिक विकास महामंडळ
१९) शासनाशी संबंधित निवडक कायदे – पेपर १ व २ मधील कायदे, प्रशासकीय कामकाजाचे नियम व आदेश, महिला व बालविकास विभागाद्वारे अंमलबजावणी होणारे कायदे, सामाजिक सुरक्षा कायदे, महाराष्ट्र राज्य बालन्याय (मुलांची काळजी व संरक्षण) नियम, २०१८
२०) गृहविज्ञान – पोषक आहार, उपचारशास्त्रीय अन्न

२१) अध्यापन अभियोग्यता
२२) क्रीडाविज्ञान आणि शारीरिक शिक्षण
२३) उच्च शिक्षण पद्धती
२४) माहिती व संज्ञापन तंत्रज्ञान
२५) संप्रेषण
२६) संशोधन अभियोग्यता
२७) आधारसामग्री अर्थउकल

Study CIRCLE

* महत्त्वाची सूचना : *वरील नमूद सर्वच्या सर्व घटक आणि उपघटकांची तयारी करणे अनिवार्य नसून आपण जी चाळणी परीक्षा देत असाल त्यास संबंधित व पूरक असणाऱ्या निवडक घटकांचाच अभ्यास करावा.*

महत्त्वाचे मुद्दे

(१) **इतिहास** – भारतीय स्वातंत्र्य लढा व आधुनिक भारताचा इतिहास महाराष्ट्रासह

(२) **भूगोल** – महाराष्ट्र, भारत व जगाचा भूगोल महाराष्ट्राच्या भारांशासह

(३) **राजकीय व्यवस्था** – भारत व महाराष्ट्र – राज्यशास्त्र व प्रशासन, संविधान, राजकीय प्रणाली, पंचायत राज

(४) **भारतीय अर्थव्यवस्था** – पुढील बाबीशी निगडीत मुद्दे – नियोजन, संसाधनांचे एकत्रीकरण, वृद्धी व विकास, रोजगार, सर्वसमावेशक वाढ व त्यापासून निर्माण होणारे प्रश्न

(५) **सामान्य विज्ञान व तंत्रज्ञान**

(६) **राज्य,राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय महत्त्वाच्या चालू घडामोडी** – राजकीय, औद्योगिक, आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक, भौगोलिक, खगोलशास्त्रीय, सांस्कृतिक, वैज्ञानिक, इत्यादी

(७) **लोकसमुदाय व पर्यावरण** – लोकसमुदाय आणि पर्यावरण आंतरक्रिया, प्रदूषणाचे स्रोत, प्रदूषणाचे घटक आणि त्यांचा मानवी जीवनावरील परिणाम, नैसर्गिक व ऊर्जा साधनसंपत्तीचे शोषण, नैसर्गिक आपत्ती आणि ती कमी करण्यासाठी उपाययोजना

(८) **बुद्धिमत्ता चाचणी व गणित** – अंकगणित,बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार, सरासरी, दशांश अपूर्णांक व बुद्ध्यांक मापन

(९) **मराठी** – सर्वसामान्य शब्दसंग्रह, वाक्यरचना, व्याकरण, म्हणी व वाक्प्रचार यांचा अर्थ आणि उपयोग, उताऱ्यावरील प्रश्नांची उत्तरे

(१०) **इंग्रजी** – Common Vocabulary, Sentence structure, Grammar, Use of Idioms and phrases & their meaning, Comprehension of passage

(११) **समाजकार्य व सामाजिक कार्यकर्त्यांची भूमिका**

१) समाजकार्याचा इतिहास व तत्त्वज्ञान
२) समाजशास्त्र व मानसशास्त्र
३) सामाजिक अर्थशास्त्र
४) सामाजिक समस्या ओळखण्यात व समुचित धोरणाचा विकास करण्यात समाज कार्यकर्त्यांची भूमिका
५) समाजकल्याणात स्वयंसेवी संस्थांचे योगदान व हस्तक्षेप

(१२) मानवी अभिवृद्धी व व्यक्तिमत्त्व विकास

* मानव विकास –

१) व्यक्तीच्या एकूण आयुर्मानातील मानवी अभिवृद्धी व विकास
२) मानव विकासाची तत्त्वे व सिद्धांत
३) मानव विकास हक्काचे यथार्थदर्शन
४) कुटुंबाच्या लोकसंख्याशास्त्रीय व सामाजिक परिस्थितीतील बदल
५) महिलांचा अभ्यास, कुटुंब कल्याण कार्यक्रम – सद्यःकालीन दृष्टिकोन

* व्यक्तिमत्त्व व सामाजीकरण –

१) व्यक्तिमत्त्वाच्या उपपत्ती व सामाजिकीकरण यांचे अध्ययन
२) सामाजिकीकरणाच्या पद्धती व गतिशीलता
३) विभिन्न संस्कृतीतील विविध कुटुंबांच्या संदर्भातील सामाजिकीकरण
४) विशेष गरजा असलेली बालके – मध्यस्थीसाठी / हस्तक्षेपासाठी / थांबविण्यासाठी कार्यक्रम
५) धोका असलेली बालके – बालकामगार, रस्त्यावरील मुले, बाल दुर्व्यवहार, दीर्घकाल आजारी असलेली बालके

(१३) बालकांचा शारीरिक, मानसिक व बौद्धिक विकास

१) बाल विकास तत्त्वे व टप्पे आयुर्मान विकास
२) मानव विकास व वर्तन यांचे सिद्धांत
३) मानसिक व बौद्धिक विकास – बुद्ध्यांक, भावनांक
४) आयक्यू व इक्यूची व्यक्तिमत्त्व व कौशल्य विकासातील भूमिका
५) बाल संगोपन
६) बाल्यावस्थापूर्व घ्यावयाची काळजी व विकास – नवीन दिसून येणारे कल, कार्यतंत्रे, संनियंत्रण व देखभाल
७) बाल्यावस्थेतील व पौगंडावस्थेतील विकासाच्या समस्या व अकार्यक्षमता मार्गदर्शन व समुपदेशन
८) प्रगत बाल अभ्यास पद्धती व बालकांच्या मूल्यमापनातील प्रगती

(१४) भारतीय सामाजिक समस्या व उपाययोजना

१) भारतीय सामाजिक समस्यांची संकल्पना व कारक घटक यांचे विश्लेषण
२) भारतातील वंचितांच्या (कुटुंबे, स्त्रिया, मुले, युवक, वयोवृद्ध, दिव्यांग, कुटुंब) समस्या व उपाययोजना
३) सामाजिक समस्यांच्या बाबतीतील हस्तक्षेप – सूक्ष्म व मोठ्या स्तरावरील शासनाचे व स्वयंसेवी प्रयत्न

(१५) महिला व बालविकास विभागाच्या योजना

१) **महिला धोरण २००१**
२) **महिलांच्या सुरक्षिततेसाठी महाराष्ट्र शासनाच्या योजना** – मनोधैर्य
३) **लैंगिक समानता व महिला हक्कांचे बळकटीकरण** – माझी कन्या भाग्यश्री योजना, सुकन्या योजना
४) **शैक्षणिक उपक्रम** – मुलगी वाचवा मुलगी शिकवा, किशोरी शक्ती योजना, राजीव गांधी किशोरी सबलीकरण योजना , सावित्रीबाई फुले कन्या कल्याण पारितोषिक योजना, सावित्रीबाई फुले शिष्यवृत्ती
५) **आरोग्यविषयक योजना** – जननी सुरक्षा अभियान, प्रजनन व बाल आरोग्य कार्यक्रम
६) **महिला आर्थिक सक्षमीकरण** – महिला प्रशिक्षण केंद्र अनुदान, महिलांना स्वयंरोजगार अनुदान, सुमतीबाई सुकळीकर उद्योगिनी महिला सक्षमीकरण योजना

(१६) एकात्मिक बालविकास आयुक्तालयाच्या योजना

१) एकात्मिक बालविकास सेवा योजनेचे लाभार्थी
२) आयसीडीएस योजनेची अंमलबजावणी करणारी यंत्रणा
३) पूरक पोषण आहार
४) लसीकरण – ३ वर्षापेक्षा कमी वयाची बालके, ३–६ वर्षाची बालके
५) आरोग्य तपासणी
६) संदर्भ आरोग्य सेवा
७) अनौपचारिक शालेयपूर्व शिक्षण
८) पोषण आणि आरोग्य शिक्षण
९) आरोग्य व स्वच्छता
१०) गर्भवती व स्तनदामाता– टिटॅनसची लस, लोहयुक्त व जंतनाशक गोळ्या
११) वाढीवर देखरेख – हिमोग्लोबीन, बॉडीमास इंडेक्स तपासणी
१२) जीवन कौशल्य – १५ ते ४५ वर्षाच्या महिला
१३) व्यवसायिक प्रशिक्षण –११ ते १८ वर्षाच्या किशोरी
१४) कुपोषण मुक्तीसाठी ग्राम बाल विकास केंद्रे
१५) बाल संगोपन योजना

(१७) समाजकल्याण प्रशासन

१) सामाजिक न्याय खाते – रचना, विभाग, संचालनालये, आयुक्तालये
२) राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावरील शासकीय व स्वयंसेवी संस्था – रचना, कार्ये, भूमिका व धोरणे
३) शासकीय व अशासकीय संघटनांचे कार्यक्रम व सेवा – कुटुंबे, स्त्रिया, युवक, वयोवृद्ध व मुले यांच्यासाठी
४) कुटुंबे, मुले, स्त्रिया, वयस्कर आणि विशेष गरजा असलेले लोक यांच्याबाबतीत समाज कार्याद्वारे हस्तक्षेप

*** गृहप्रमुखाची प्रशासकीय जबाबदारी, अधिकार व कार्ये**

१) वसतिगृहांचे उद्देश, नियम व सुविधा पुरवठा
२) गृहप्रमुखाची प्रशासकीय व आर्थिक जबाबदारी
३) पर्यवेक्षण, पालकत्व, शिस्तपालन

(१८) शासनाशी संबंधित निवडक संस्था व आयोग –

१) केंद्रीय व राज्य मानवी हक्क आयोग
२) राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोग
३) राज्य महिला आयोग
४) महिला आर्थिक विकास महामंडळ

*** केंद्रीय व राज्य मानवी हक्क आयोग**

१) मानवी हक्क आयोगाची निर्मिती, स्वरुप, कायदेशीर आधार, उद्दिष्ट्ये
२) केंद्रीय व राज्य मानवी हक्क आयोगाची रचना – अध्यक्ष, सद्स्य – निवड, नेमणुका, कालावधी, जबाबदाऱ्या
३) आयोगाचे कामकाज – अधिकार, भूमिका, कार्ये, यंत्रणा व अधिकारी
४) महाराष्ट्र मानवी हक्क आयोगाची महत्त्वाची कामगिरी व योगदान
५) मानवी हक्क आयोगाशी संबंधित महत्त्वाच्या बाबी

* **राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोग**
  १) राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोगाची निर्मिती, स्वरुप, कायदेशीर आधार, उद्दिष्ट्ये
  २) राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोगाची रचना – अध्यक्ष, सद्स्य – निवड, नेमणुका, कालावधी, जबाबदाऱ्या
  ३) राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोगाचे कामकाज – अधिकार, भूमिका, कार्ये, यंत्रणा व अधिकारी
  ४) राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोगाची महत्त्वाची कामगिरी व योगदान
  ५) राज्य बाल हक्क संरक्षण आयोगाशी संबंधित महत्त्वाच्या बाबी
* **राज्य महिला आयोग**
  १) राज्य महिला आयोगाची निर्मिती, स्वरुप, कायदेशीर आधार, उद्दिष्ट्ये
  २) राज्य महिला आयोगाची रचना – अध्यक्ष, सद्स्य – निवड, नेमणुका, कालावधी, जबाबदाऱ्या
  ३) राज्य महिला आयोगाचे कामकाज – अधिकार, भूमिका, कार्ये, यंत्रणा व अधिकारी
* **महिला आर्थिक विकास महामंडळ**
  १) महिला आर्थिक विकास महामंडळ – रचना, कार्ये, कामगिरी
  २) महिला आर्थिक विकास महामंडळाच्या योजना व योगदान

(१९) शासनाशी संबंधित निवडक कायदे

१) पेपर १ मधील महत्त्वाचे कायदे
२) महिला व बालविकास विभागाद्वारे अंमलबजावणी होणारे कायदे
३) सामाजिक सुरक्षा कायदे
४) महाराष्ट्र राज्य बालन्याय (मुलांची काळजी व संरक्षण) नियम, २०१८
५) प्रशासकीय कामकाजाचे नियम व आदेश – पेपर २ मधील महत्त्वाचे कायदे

* **पेपर –१ मधील महत्त्वाचे कायदे**
  १) माहितीचा अधिकार अधिनियम, २००५
  २) महाराष्ट्र लोकसेवा अधिनियम, २०१५ (सेवा हमी कायदा)
  ३) शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या बदल्यांचे विनियमन व शासकीय कार्ये पार पाडताना होणाऱ्या विलंबास प्रतिबंध अधिनियम, २००५
  ४) शासनाची विधीविषयक कामकाज चालविण्याची नियमावली, १९८४

* **महिला व बालविकास विभागाद्वारे अंमलबजावणी होणारे कायदे**
  १) अनैतिक व्यापार प्रतिबंध अधिनियम १९५६
  २) हुंडा प्रतिबंध कायदा १९६१
  ३) वैद्यकीय गर्भपात अधिनियम १९७१
  ४) लिंग निदान प्रतिबंधक अधिनियम, गर्भधारणापूर्व व प्रसूतिपूर्व निदान तंत्र अधिनियम, १९९४
  ५) कौटुंबिक हिंसाचार पासून महिलांचे संरक्षण अधिनियम कायदा २००५
  ६) लैंगिक हिंसा प्रतिबंध – पॉस्को, शक्ती कायदा
  ७) महिला कल्याणासाठीचे कायदे

* **सामाजिक सुरक्षा कायदे**
  १) महाराष्ट्र राज्य लोकसेवा (अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जमाती, भटक्या जमाती/विशेष मागास प्रवर्ग व इतर मागास वर्ग यांचेकरिता आरक्षण) अधिनियम, २००१ (महाराष्ट्र लोकसेवा अधिनियम क्र. ८/२००४)

* **महाराष्ट्र राज्य बालन्याय (मुलांची काळजी व संरक्षण) नियम, २०१८**
  १) बालन्याय (मुलांची काळजी व संरक्षण) अधिनियमाचा उद्देश व गरज
  २) बालन्याय अधिनियमातील महत्त्वाची कलमे व तरतुदी, शिक्षेची तरतूद
  ३) बालन्याय अधिनियमाशी संबंधित यंत्रणा व अधिकारी
  ४) बालक हक्कांचा जाहीरनामा
  ५) बालकामगार मुक्ती अभियान

* **प्रशासकीय कामकाजाचे नियम व आदेश – पेपर २ मधील महत्त्वाचे कायदे**
  १) महाराष्ट्र नागरी सेवा (सेवेच्या सर्वसाधारण शर्ती) नियम, १९८१
  २) महाराष्ट्र नागरी सेवा (शिस्त व अपील) नियम ,१९७९
  ३) महाराष्ट्र नागरी सेवा (वर्तणूक) नियम, १९७९
  ४) महाराष्ट्र नागरी सेवा (पदग्रहण अवधी, स्वीयेतर सेवा, निलंबन काळातील प्रदाने) नियम, १९८१
  ५) महाराष्ट्र नागरी सेवा (रजा) नियम, १९८१
  ६) महाराष्ट्र नागरी सेवा (वेतन) नियम, १९८१
  ७) महाराष्ट्र नागरी सेवा (निवृत्तिवेतन) नियम, १९८२
  ८) महाराष्ट्र नागरी सेवा (अंशराशीकरण) नियम, १९८४
  ९) मुंबई नागरी सेवा (प्रवासभत्ता) नियम, १९५९
  १०) विभागीय चौकशी नियम पुस्तिका

(२०) गृहविज्ञान – पोषक आहार, उपचारशास्त्रीय अन्न
  १) पोषक आहाराचे मूलघटक
  २) पोषक आहार विषयक जीव–रसायनशास्त्र
  ३) अन्नविषयक सूक्ष्मजीवशास्त्र
  ४) सार्वजनिक पोषक आहार
  ५) उपचारशास्त्रीय पोषक आहार

(२१) अध्यापन अभियोग्यता
  १) अध्यापनाचे स्वरूप, उद्दिष्टे, वैशिष्ट्ये, मूलभूत व आवश्यक बाबी
  २) अध्ययनकर्त्याची वैशिष्ट्ये
  ३) अध्यापनावर परिणाम करणारे घटक
  ४) अध्यापनाच्या पद्धती
  ५) अध्यापन साधने
  ६) मूल्यमापन पद्धती

(२२) क्रीडाविज्ञान आणि शारीरिक शिक्षण
  १) क्रीडाशास्त्र
  २) शारीरिक शिक्षण
  ३) क्रीडा मानसशास्त्र
  ४) क्रीडा प्रशिक्षण व मार्गदर्शन – प्रशिक्षण संस्था व क्रीडा विद्यापीठे
  ५) क्रीडा व्यवस्थापन – क्रीडा स्पर्धांचे आयोजन, क्रीडा स्पर्धादरम्यान उदभवणारी परिस्थिती

(२३) उच्च शिक्षण पद्धती
- १) भारतातील उच्च शिक्षण व संशोधन संस्थांची संरचना
- २) औपचारिक व दूरशिक्षण
- ३) व्यावसायिक / तांत्रिक व सर्वसाधारण शिक्षण
- ४) मूल्य आधारित शिक्षण

(२४) माहिती व संज्ञापन तंत्रज्ञान
- १) माहिती व संज्ञापन तंत्रज्ञान – अर्थ, फायदे, तोटे व वापर
- २) सर्वसाधारण संक्षिप्त रुपे व परिभाषा
- ३) इंटरनेट व ई मेलचे मूलभूत आधार

(२५) संप्रेषण
- १) संप्रेषणाचे स्वरूप व वैशिष्ट्ये, टप्पे
- २) संप्रेषणाचे प्रकार
- ३) अवरोधक आणि परिणामकारक वर्ग संप्रेषण

(२६) संशोधन अभियोग्यता
- १) संशोधनाचा अर्थ, वैशिष्ट्ये आणि प्रकार
- २) संशोधनाचे टप्पे
- ३) संशोधनाच्या पद्धती, संशोधनाचे नीतिशास्त्र
- ४) शोधनिबंध, लेख, कार्यसत्र, चर्चासत्र, परिषद व परिसंवाद
- ५) प्रबंध लेखन त्याची वैशिष्ट्ये आणि रूपरेखा

(२७) आधारसामग्री अर्थउकल
- १) आधारसामग्रीचे स्त्रोत, संपादन आणि अर्थउकल
- २) संख्यात्मक व गुणात्मक आधारसामग्री
- ३) आधारसामग्रीचे आलेखीय प्रतिरूपण व प्रतिचित्रण

study CIRCLE

महिला बालविकास आयुक्तालय अधिकारी, समाजकल्याण अधिकारी, तालुका क्रीडा अधिकारी

चाळणी परीक्षेसाठी उपयुक्तमागील परीक्षातील प्रश्नसंग्रह

(२६) संशोधन अभियोग्यता

१) संशोधनाचा अर्थ, वैशिष्ट्ये आणि प्रकार
२) संशोधनाचे टप्पे
३) संशोधनाच्या पद्धती,संशोधनाचे नीतिशास्त्र
४) शोधनिबंध, लेख, कार्यसत्र, चर्चासत्र, परिषद व परिसंवाद
५) प्रबंध लेखन त्याची वैशिष्ट्ये आणि रूपरेखा

महिला बालविकास आयुक्तालय अधिकारी परीक्षा (२००२-१८)

१) निरीक्षक प्रमाणित शाळा व संस्था, सुधार प्रशासन शाखा परीक्षा, ६ जानेवारी, २००२
२) महिला व बालकल्याण अधिकारी सरळसेवा परीक्षा, २९ फेब्रुवारी २००४
३) निरीक्षक प्रमाणित शाळा व संस्था, सुधार प्रशासन शाखा परीक्षा,२० जून २००४
४) महिला व बालकल्याण अधिकारी सरळसेवा परीक्षा, १८ जुलै २०१०
५) निरीक्षक प्रमाणित शाळा व संस्था, सुधार प्रशासन शाखा परीक्षा, ३ ऑक्टोबर २०१०
६) महिला व बालकल्याण अधिकारी सरळसेवा परीक्षा, ७ ऑक्टोबर २०१२
७) महिला व बालकल्याण अधिकारी सरळसेवा परीक्षा , २४ जानेवारी २०१६
८) महिला व बालकल्याण अधिकारी सरळसेवा परीक्षा , २३ डिसेंबर २०१८

१) संशोधनाचा अर्थ, वैशिष्ट्ये आणि प्रकार

१) बौद्धिक प्रामाणिकतेची कास धरून, कोणतीही संकल्पना, कोणत्याही वयाला शिकण्यासाठी, योग्य वातावरण अध्यापक रचू शकतात, हे .... यांनी प्रयोगाने सिद्ध केले.
१) ब्रुनर २) डॉ. अरनॉल्ड गिझेल ३) मॅस्लो ४) काहेलर

२) संकल्पना प्राप्ती प्रतिमान ...... यांनी मांडले.
१) ब्रुनर २) आसूबेल ३) स्किनर ४) थॉर्नडाईक

३) संशोधन समस्येचे तात्पुरते किंवा संभाव्य उत्तर म्हणजे ....
१) तथ्यांचे विश्लेषण २) संशोधन निष्कर्ष ३) गृहीतके ४) सिद्धांत

४) नैसर्गिक व सामाजिक घटनासबंधीचे ज्ञान मिळविणे, त्याचे स्पष्टीकरण करणे व त्याबाबत भविष्य कथन करणे एवढाच एकांतिक उद्देश .... असतो.?
१) उपयोजित संशोधनाचा २) कृती संशोधनाचा ३) मूलभूत संशोधनाचा ४) ऐतिहासिक संशोधनाचा

५) शून्य परिकल्पनेचा त्याग केव्हा केला जाईल ?
१) 0.0५ स्तरावर CR ची किंमत १.९६ किंवा १.९६ पेक्षा अधिक मिळाल्यास.
२) 0.0५ स्तरावर CR ची किंमत १.९६ किंवा १.९६ पेक्षा कमी मिळाल्यास.
३) 0.0१ स्तरावर CR ची किंमत २.५८ किंवा २.५८ पेक्षा कमी मिळाल्यास.
४) सांगता येत नाही.

६) कोणत्याही संशोधनाचे स्वरूप कृती, उपयोजित वा पायाभूत आहे हे .... यावर अवलंबून असते.
१) संबंधित समस्या कोणत्या कारणाने अभ्यासली जात आहे ?
२) त्या समस्येचा विचार कोणत्या दृष्टिकोनातून केला जात आहे ?
३) त्या समस्येच्या अभ्यासासाठी कोणती पद्धत अवलंबिली जात आहे ?
४) समस्येचे स्वरूप काय आहे ?

७) मध्यम आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक दर्जा असणाऱ्या पालकांची माध्यमिक शाळेत शिकणारी मुले ही कनिष्ठ आर्थिक, सामाजिक, शैक्षणिक दर्जा असणाऱ्या पालकांच्या माध्यमिक शाळेत शिकणाऱ्या मुलांपेक्षा अधिक शैक्षणिक प्रावीण्य मिळवितात.
वरील उदाहरण कोणत्या परिकल्पनेचे आहे ?
१) संशोधन परिकल्पना २) शून्य परिकल्पना
३) प्रश्न परिकल्पना ४) संशोधन परिकल्पना व शून्य परिकल्पना

८) पथदर्शक अभ्यासाने संशोधकाला ....
१) चुका, त्रुटी, उणिवा दूर करण्याची संधी मिळत नाही.
२) उणिवा, चुका आणि त्रुटी दूर करण्याची संधी मिळते.
३) विचार करण्याची संधी मिळते.
४) वरील सर्व

९) जेव्हा एखाद्या विशिष्ट भौगोलिक प्रदेशातून काही भाग एकक म्हणून निवडावयाचे असतील तेव्हा .... ही पद्धती वापरतात.
१) लॉटरी २) ग्रीड ३) सारणी ४) यादृच्छिक संख्यापत्रके

१०) शून्य वा नकारात्मक परिकल्पना मांडण्याचे पुढीलपैकी सर्वात योग्य कारण कोणते ?
१) अनुमानात्मक तसेच वर्णनात्मक सांख्यिकी विश्लेषणासाठी तसे करण्याचा प्रघात आहे.
२) नकारात्मक परिकल्पनेशी विसंगत असा पुरावा दिला तर ती नाकारण्याचे सशक्त तार्किक समर्थन करता येते.
३) शून्य परिकल्पनेमुळे सांख्यिकी तंत्रे वापरण्याची शक्यता निर्माण होते.
४) नकारात्मक परिकल्पनेमुळे प्रयोग फसला तरी त्याचा ठपका संशोधकावर येत नाही.

११) खालीलपैकी कोणत्या संशोधन आराखड्याचा मुख्य उद्देश एखादी व्यक्ती, समूह, समाज, घटना किंवा कोणताही विषय व समस्यांच्या वास्तविक तथ्यांचे, वैशिष्ट्यांचे विवेचन प्रस्तुत करणे आहे.
१) अन्वेषणात्मक आराखडा २) वर्णनात्मक आराखडा
३) निदानात्मक आराखडा ४) प्रयोगात्मक आराखडा

१२) काझदेन या संशोधिकेने वर्गात मुले का बोलत नाहीत, याचा शोध घेण्यासाठी, त्यांच्या घरांना भेटी देऊन, तेथील वातावरणाचे निरीक्षण केले. तेव्हा तिला आढळले की, ही मुले घरातील प्रौढ बोलत असतानाचा मध्ये मध्ये बोलतात. लहान मुलांनी बोलायचे नाही, तोंड खुपसायचे नाही, हा या संस्कृतीचा भाग नव्हता. या आधारे स्वत:च्या संशोधनासाठी पुढीलपैकी कोणती परिकल्पना मांडणे उपयुक्त ठरणार नाही ?

१) मुलांना वाटेल तेव्हा बोलण्याची परवानगी दिली तर त्यांचा वर्गसहभाग वाढेल.

२) मुलांच्या वर्गसहभागावर त्यांच्या कौटुंबिक संस्कृतीचा प्रभाव असतो.

३) मुलांना लहान गटात विभागून त्यांना वाटणारा प्रौढांचा (अध्यापकांचा) दबाव काढून घेतला तर त्यांना वर्गसहभाग देता येईल.

४) मुलांना अध्यापकाचे बोलणे पूर्ण झाल्यावरच बोलण्याची सवय लावली तर ती वर्गसहभाग देतील.

२) संशोधनाचे टप्पे

१) निर्णय घेताना पुढील बाबी कोणत्या क्रमाने घडतात ?

१) विश्लेषण – समस्येची ओळख – पर्यायाच्या परिणामांचे मूल्यांकन – शक्य त्या वेगवेगळ्या पर्यायांची निश्चिती – निर्णय – निर्णयाची अंमलबजावणी

२) समस्येची ओळख – विश्लेषण – शक्य त्या वेगवेगळ्या पर्यायांची निश्चिती – पर्यायांच्या परिणामांचे मूल्यांकन – निर्णय – निर्णयाची अंमलबजावणी

३) समस्येची ओळख – शक्य त्या वेगवेगळ्या पर्यायांची निश्चिती–पर्यायांच्या परिणामांचे मूल्यांकन – निर्णय – विश्लेषण – निर्णयाची अंमलबजावणी

४) समस्येची ओळख – विश्लेषण – शक्य त्या वेगवेगळ्या पर्यायांची निश्चिती – निर्णय – पर्यायांच्या परिणामांचे मूल्यांकन – निर्णयाची अंमलबजावणी – विश्लेषण

२) माहिती संकलनासाठी कोणती आधार सामग्री वापरावी हे ...... वर अवलंबून असते.

१) उद्दिष्टे, परिकल्पना व व्याप्ती यावर
२) उद्दिष्टे, गृहीतके व चले यावर
३) परिकल्पना, गृहीतके व ध्येय यावर
४) उद्दिष्ट्ये, परिकल्पना व चले यावर

३) पहिल्या टप्प्याला निवडलेल्या न्यादर्शातूनच पुन्हा जर न्यादर्श निवडला गेला तर त्यास .... म्हणतात.

१) गुच्छ न्यादर्शन
२) नियमबद्ध न्यादर्शन
३) प्रासंगिक न्यादर्शन
४) बहुस्तरीय न्यादर्शन

४) नियम आणि तत्त्वांच्या पडताळ्यासाठी .... उपागम उपयुक्त ठरतो.

१) अवगामी २) उद्गामी ३) संश्लेषणात्मक ४) विश्लेषणात्मक

५) संशोधनात संशोधक ज्या विधानांवर विश्वास ठेवतो परंतु त्यांची पडताळणी करू शकत नाही अशा विधानांना .... म्हणतात.

१) गृहीतके २) परिकल्पना ३) उद्दिष्टे ४) संशोधन चले

६) खालीलपैकी कोणता शास्त्रीय निरीक्षणाचा प्रकार नाही ?

१) संदिग्ध, असंदिग्ध २) सहभागी, असहभागी ३) नियंत्रित, अनियंत्रित ४) संरचित, असंरचित

७) एकच कसोटी निरनिराळ्याळा प्रसंगी निरनिराळ्या गटांना दिली असता प्राप्तांकामध्ये लक्षणीय फरक पडत नसेल तर ती कसोटी .... समजली जाते.
१) विश्वसनीय २) सप्रमाण ३) प्रमाणित ४) समवर्ती सप्रमाण

८) प्रकल्पपूर्तीच्या अंतिम टप्प्याला गोळा केलेल्या आधारसामग्रीच्या ....
१) आधारे विश्लेषण केले जाते.
२) विश्लेषणातून उपलब्ध झालेल्या तथ्यांच्या आधारे निष्कर्ष काढले जातात.
३) आधारे काढलेल्या निष्कर्षावरून, संपूर्ण प्रकल्पाचे मूल्यमापन केले जाते.
४) वरीलपैकी सर्व अयोग्य.

९) परिमाणात्मक परिवर्त्याबाबत खालीलपैकी कोणते विधान चुकीचे आहे ?
अ) परिमाणात्मक परिवर्त्याचे अचूक मापन करता येते.
ब) मानसशास्त्रीय संशोधनात परिमाणात्मक परिवर्त्याचा वापर अधिक केला जात नाही.
क) परिमाणानुसार एका विशिष्ट क्रमाने मांडणी करता येते.
ड) उंची, वजन, लांबी ही परिमाणात्मक परिवर्त्याची उदाहरणे आहेत.
पर्यायी उत्तरे :
१) (अ) आणि (क) फक्त २) (अ) आणि (ड) फक्त
३) (अ), (क) आणि (ड) फक्त ४) (ब) फक्त

३) संशोधनाच्या पद्धती,संशोधनाचे नीतिशास्त्र

१) संशोधनातील 'नमुना निवड पद्धतीचा जनक' म्हणून ...... यांना ओळखले जाते.
१) कार्ल पिअरसन २) किंग्जले डेव्हिस ३) ए. एल्. बाऊले ४) चार्लस् बूथ

२) ...... यांनी वर्गातील आंतरक्रिया विश्लेषण तंत्राचा विकास केला.
१) थॉर्नडाईक २) डेव्हिस ३) रॉबर्ट ग्लॅसर ४) फ्लॅंडर्स

३) ए.एन.फ्लॅंडर्स यांनी केलेल्या वर्गआंतरक्रिया विश्लेषणाचा उपयोग वर्तमान काळात अत्यंत मर्यादित स्वरूपात होऊ शकेल कारण ....
१) त्याला पंचवीस वर्षांहून अधिक काळ लोटला आहे.
२) त्यात अध्यापन कार्याला महत्त्व असून अध्ययन कार्याचे स्थान दुय्यम आहे.
३) अध्यापक काहीतरी करतो, म्हणूनच त्याला प्रतिसाद म्हणून, विद्यार्थी काही तरी करतोच, असे गृहीत धरले आहे.
४) वरील दुसरा व तिसरा मुद्दा बरोबर.

This is The End of the Free Sample
To Enrol for the Course Click on
https://www.studycircleonline.com/courses/woman-and-child-development-course-/47
www.studycircleonline.com/courses/officer-recruitment-exam-course-in-social-welfare-commissionerate/42